

Голові разової спеціалізованої вченої
ради Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору МАТВСЄВІЙ Тетяні
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента,
кандидата філологічних наук,
наукового співробітника відділу української літератури ХХ століття
та сучасного літературного процесу
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
Василенка Вадима Сергійовича
про дисертацію
Христини Зурабівни Макарадзе на тему
«Ідеологічний дискурс романів Івана Багряного “Сад Гетсиманський” та
“Тигролови” (літературні твори та кіноверсії, еміграція – Україна)»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки
зі спеціальності 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Вивчення ідеологічного дискурсу як невід’ємного складника культури, зокрема й літератури, з огляду на тотальну заідеологізованість українського загальнокультурного простору в недавньому минулому, розпочалося зі значним запізненням. Острах неупереджено вести мову про відкриті чи закамурфльовані в художніх текстах ідеологічні наративи, коди й сенси українській літературознавчій науці вдалося подолати лише на початку 2000-х років (передусім завдяки окремим працям С. Павличко, Н. Зборовської, М. Павлишина, Г. Грабовича, В. Єрмоленка та ін.). Певним доповненням до цього напрямку досліджень стали розвідки,

присвячені аналізу антиколоніальних, антитоталітарних художніх дискурсів, до яких за всіма ознаками належать твори Івана Багряного.

Обраний Х. З. Макрадзе підхід до двох ключових у творчій спадщині І. Багряного романів («Тигроловів» і «Саду Гетсиманського»), а також їхніх кіноверсій першої половини 1990-х років (режисера Ростислава Синька) крізь призму аналізу ідеологічного дискурсу – новий і актуальний. Він оприявнює знайомі сюжетно-тематичні, образні схеми романів письменника з іншого ракурсу, показує функціонування в текстах авторських міфологічних ідеологем, а також механізми, що підважують державну тоталітарну (радянсько-комуністичну) ідеологію і творення контрідіологічних наративів (передусім національних). Такий підхід зумовлює і своєрідний погляд на літературу як «засіб боротьби» проти тоталітарних практик (с. 2), «трансмістера ідеологій» (с. 3), «зброю, яка бореться за допомогою сильних емоцій, національних джерел і слова» (с. 4), а отже – зміну її функцій (із художньо-естетичних на ідейно-політичні та громадсько-суспільні). Таким чином ідеологічність літератури, зумовлена історичними й суспільно-політичними викликами, стає не протилежністю, а продовженням її естетичного складника. Важливо те, що дослідниця аналізує ідеологічну складову творів І. Багряного не як «річ у собі», а як відображення світогляду письменника, його суспільно-політичних поглядів, громадської активності, в сукупності художньо-естетичних, літературно-критичних, загальнокультурних зв'язків.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Запропонована робота є добре структурованим, логічним, завершеним дослідженням. Дисертація складається з анотацій українською і англійською мовами, вступу, п'яти розділів із відповідними підрозділами, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (209 позицій). Загальний обсяг дисертації – 244 сторінки, з них основного тексту – 202 сторінки.

У вступі чітко обґрунтовано актуальність обраної теми, зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами і темами,

сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано основні методи, наукову новизну одержаних результатів дисертації, практичне значення роботи, особистий внесок здобувача, апробацію результатів дисертації, публікації, структуру праці. Загалом структура дисертації відповідає поставленим завданням роботи.

Перший розділ дисертації присвячено літературно-критичній і літературознавчій рецепції романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський», зокрема питанням вивчення публіцистичності романів І. Багряного, дослідження їхнього ідейного спрямування, образної системи, елементів екзистенціалістської філософії, біблійної символіки, стильової природи, художнього простору, зв'язку із світовою літературою. Дослідниця демонструє свою обізнаність із об'ємною джерельною базою, яку аналізує відповідно до тих чи тих проблем, образних, тематичних аспектів, розглядає традицію літературознавчого осмислення зазначених романів письменника комплексно й у взаємозв'язку з іншими (філософськими, суспільно-політичними) проблемами. Серед об'єктів авторської уваги – статті, рецензії та огляди творів І. Багряного в еміграційній і материковій критиці й літературознавстві.

Сучасним і перспективним із погляду наукової новизни, прагматики й інтердисциплінарних зв'язків є другий розділ дисертації, в якому йдеться про відображення ідеології в літературі та кіно, зокрема з'ясовується природа взаємозв'язку автора й читача/глядача, літератури і суспільства, досліджуються різні ідейні формули у творчості І. Багряного (антикомунізм, націоналізм, соціалізм, визначення «національної ідеї», концепція «модерного українця», питання релігійного самовизначення, вплив М. Хвильового тощо), розглядається сприйняття І. Багряним літератури як інструмента ідеологічного впливу (зокрема, в добу МУРу) і способи проявлення ідеології в літературі (зокрема, через форму міфу). Вихідним положенням цього розділу є твердження про те, що «література є відображенням суспільства, його породженням, а також інструментом впливу на колективного читача, тобто суспільство» (с. 214).

Третій розділ покликаний розкрити художнє втілення комуністичної ідеології в романах «Сад Гетсиманський» і «Тигролови», передусім принципи функціонування комуністичної ідеології (в художньому осмисленні) та способи її демаскування. Теоретичним підґрунтям цього розділу стали праці знаних дослідників тоталітаризму й імперіалізму: Р. Арона, Х. Арендт, Е. Томпсон та ін. Вартими уваги є твердження про зв'язок ідеології з релігією (с. 106), спільність тоталітарного світомилення з релігійною світоглядною системою (с. 107), полярний світ тоталітаризму (с. 108), аналогії окремих образів і мотивів із романів І. Багряного з такими творами, як «Ніч ополудні» А. Кестлера, «Міжзоряний мандрівник» Дж. Лондона та ін.

Концептуальним для всієї праці є четвертий розділ, у якому авторка розглядає персонажа романів І. Багряного як носія передусім ідеологічного смислу і своєрідну версію «ніцшеанського героя». У полі зору дослідниці: екзистенційні мотиви, євангельська основа, патріархальні цінності та інші важливі для розуміння романістики І. Багряного питання. Дисертантка дає характеристику «радянського правосуддя» через детальний аналіз стосунків ув'язнених і катів, описує різні моделі поведінки слідчих і підсудних. Кінотвори за романами І. Багряного початку 1990-х років Х. З. Макарадзе вважає «одним із можливих прочитань романів, їх читацькою версією, що постає в нових умовах, однак залишається нерозривно пов'язаною із першоджерелом» (с. 214–215), «висловлюваннями з однієї теми» (с. 215). Прикметно те, що дослідниця вказує на відмінності (сюжетні, смислові) між романною і кінематографічною версіями сюжету, приміром, що «у фільмі простежується тенденція до схематизації та спрощення, а також ідеологізації...» (с. 130) і що «режисер розставляє у фільмах інші ідеологічні акценти, насамперед концентрує увагу на абсурдності та жорстокості системи, а не на способі боротьби з нею» (с. 185). Екранізовані версії «Саду Гетсиманського» і «Тигроловів» дисертантка розглядає як взаємопродовження (на рівні теми, образу, сюжету), пояснює моменти спільності між обома кінотворами (неоромантичний персонаж ніцшеанського типу, конфронтація людини із системою тощо). Дисертантка аналізує концепцію головного героя

«Саду Гетсиманського», співвідносячи його, як і героя «Тигроловів» (с. 184), із ніцшеанським типом надлюдини, розглядає основні екзистенційні мотиви роману, зокрема мотиви абсурдності світу й бунту проти нього (з покликанням на А. Камю), мотив «межової ситуації» (за К. Ясперсом), переосмислює біблійні сюжети і релігійні знаки, зашиті в художній текст. Водночас вона пише про «особливий тип багрянівського героя, який здатен протистояти потужному диктаторському режиму» (с. 214), хоча і не пояснює, чи цей тип тотожний ніцшеанському чи має власні історично зумовлені відмінності?

Останній, п'ятий розділ – це аналіз ідеологічних кодів у хронотопі романів І. Багряного та їхніх екранізаціях. Поняття хронотопу трактується як «канал транслявання ідеології», і серед найважливіших його втілень авторка вирізняє: в'язницю як «перевернутий» світ, у якому злочинці та їхні судді міняються місцями; простір «радянського міста» і знаки, які його репрезентують (Харків у «Саду Гетсиманському», Хабаровськ у «Тигроловах»); метафізичний хронотоп снів, марень і спогадів, а також відокремлений природний простір тайги в романі «Тигролови».

Усі п'ять розділів відображають науково обґрунтовані положення, які базуються на індивідуально-авторському аналізі розлогого літературно-критичного, літературознавчого, художнього й аудіовізуального матеріалу.

Загальні висновки роботи корелюють із визначеною метою та завданнями дослідження, є логічними, послідовними, системно представляють матеріал кожного з розділів дисертації, окреслюють перспективи теми дослідження. Дисертантка збагатила науковий простір цікавим дослідженням, яке спонукає нових роздумів і дискусій про ідеологічний складник творчості знаного письменника, зв'язок ідеології з літературою, ідеологічне навантаження художнього тексту, його суспільно-політичні функції та ін.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження, їх теоретична і практична значущість. Літературознавчі пошуки Х. З. Макарадзе і сформульовані нею ідеї продовжують інтелектуальні дискусії про ідейну, ідеологічну й художньо-естетичну природу знакових романів І. Багряного і вносять у них нове й науково вивірене (зокрема, побудоване на

компаративному аналізі художніх текстів і їхніх кіноверсій) слово. Дослідниця підсумовує об'ємну за обсягом і змістом традицію дослідження творів І. Багряного – від перших відгуків і рецензій кінця 1940-х років і до сьогодні, дає їй власну оцінку, з'ясовує актуальні й нині питання взаємодії літератури і суспільства, художнього тексту й кінематографу, мистецтва й ідеології та ін. Помітним є намагання авторки розглянути аналізовані твори в кількох – літературно-художній, ідеологічній, кінематографічній – проєкціях, з акцентуванням багатовимірності художньої цілості й відкриттям нових можливостей прочитання знайомих текстів. Загалом здобувачка засвідчила своє вміння не лише систематизувати ідеї попередників, а й формулювати самостійні оригінальні та науково вірогідні висновки.

Найважливіші здобутки наукового дослідження Х. З. Макарадзе знайдуть своє застосування у студіях про творчість І. Багряного (зокрема, її суспільний та ідеологічний складники), працях із історії української літератури ХХ ст., зокрема еміграційного літературного процесу, спецкурсах із вивчення зв'язків літератури і кіно та ін.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. У дисертації Х. З. Макарадзе дотримано всіх необхідних вимог до такого типу праць. Зміст дисертації відповідає її темі, меті й поставленим завданням. Дослідження вирізняється продуманою структурою, внутрішньою єдністю розділів, належно апробоване у формі публікацій і виступів на наукових заходах.

Повнота викладу дисертації в опублікованих працях. Основні результати та ключові положення дисертації викладені здобувачкою в 7 одноосібних статтях, з них – 3 у провідних фахових виданнях України, 1 – в у закордонному періодичному фаховому виданні, 3 – у збірниках матеріалів конференцій. За змістом публікації відображають матеріал усіх розділів дослідження. Крім того, найважливіші здобутки авторки представлені у формі доповідей для обговорення на 6 міжнародних і всеукраїнських наукових заходах. Кількість і обсяг друкованих праць, їхня тематика і зміст відповідають чинним вимогам до оприлюднення матеріалів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Дотримання академічної доброчесності. На підставі вивчення тексту дисертації здобувачки, її наукових праць встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагиату. Усі висновки, зокрема й ті, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, здобуті авторкою особисто. Отже, дисертація, згідно з аналізом тексту роботи, відповідає вимогам академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи. Загалом позитивно оцінюючи фаховий рівень дисертації, аргументованість і переконливість висновків, знання дослідницею аналізованих текстів і контексту, варто наголосити на деяких критичних заувагах і висловити міркування, які можуть стати предметом обговорення під час публічного захисту дисертації.

1. Оперуючи поняттям ідеологічності як одним із основних теоретичних конструктів, чи не доцільно відокремити його від ідейності як суголосного, однак не тотожного за змістом?

2. Огляд літературно-критичних і літературознавчих праць у першому розділі, поданий за хронологічним принципом, не надає і всьому розділу, і окремим, винесеним у центральну позицію, проблемам системності, до того ж за нагромадженням цитат, думок інших дослідників іноді губиться власна думка дисертантки.

3. Зв'язки романів І. Багряного зі світовою літературою (с. 59), імовірно, потребують ширшого контексту. Крім того, окремий підрозділ могли би становити контактні-типологічні, проблемно-тематичні, образні й інші зв'язки зі сучасниками письменника, українським (передусім еміграційним) антитоталітарним дискурсом загалом (творами Д. Гуменної, Т. Осьмачки, В. Барки, О. Смотрича та ін.).

4. Потребують пояснень і деякі висловлювання щодо марксизму/комунізму та націоналізму в розумінні І. Багряного. Наприклад, дослідниця стверджує, що письменник «не тільки утримувався від критики теорії К. Маркса, а й, наскільки можна простежити за його публіцистичними та художніми творами, взяв від неї чимало для формування власної концепції»

(с. 71). Доцільно пояснити, про яку концепцію йдеться і що криється під словом «чимало»? Далі висловлюється думка про багрянівську концепцію, в якій «комунізм має поєднуватися з націоналізмом», а також про визначення І. Багряним націоналізму (точніше однієї з його версій – донцовської) із зазначенням, що це поняття мало для письменника «негативні конотації». «Погляди І. Багряного на націоналізм є опозиційними донцовському розумінню нації, який застарів...» (с. 73), – пише авторка, але не пояснює, у чому полягає ця опозиційність, що становить суть багрянівського «націоналізму» загалом і як пов'язані націоналізм і комунізм у концепції І. Багряного (було б доречно вказати і на спільні джерела, схожі засади, протистояння-взаємодію обох ідеологій).

5. Оскільки І. Багрянний, як і дехто з його сучасників (наприклад, Т. Осьмачка, Д. Гуменна, В. Барка та ін.), поєднав риси світогляду доби «розстріляного відродження» і МУРівського періоду, був послідовним прихильником суспільно-політичного призначення літератури, варто було би порівняти його позиції з поглядами ключових постатей українських 1920-х років (М. Хвильовим, М. Зеровим та ін.), зокрема щодо співвідношення національного і європейського векторів розвитку національної літератури.

Трапляються у праці й деякі неточності: наприклад, польський критик Юзеф Лободовський – у переліку «дослідників діаспори і вітчизняних вчених» (с. 3). М. Хвильовому приписується популярне гасло (с. 78), якого той ніколи не озвучував. Викликають сумніви твердження про еволюцію поглядів М. Хвильового до «цілковитого заперечення» комунізму (с. 78) – з цього приводу не буде зайвим згадати передсмертну записку письменника.

Висловлені коментарі та зауваження не є категоричними й не зменшують загальної позитивної оцінки дисертації, не стосуються змісту основних положень і не ставлять під сумнів достовірність здобутих результатів і сформульованих теоретичних висновків.

Загальний висновок. Загалом, попри окремі дискусійні моменти, наукова вартість праці Христини Зурабівни Макарадзе «Ідеологічний дискурс романів Івана Багряного “Сад Гетсиманський” та “Тигролови”» (літературні

твори та кіноверсії, еміграція – Україна)» не підлягає сумніву. Це виконане на належному фаховому рівні – як теоретичному, так і методологічному, новаторське, оригінальне й актуальне дослідження, яке розширює уявлення про взаємозв'язки літератури і суспільства, художнього твору і кіномистецтва і є важливим внеском у вивчення українського антитоталітарного дискурсу (як літературного, так і аудіовізуального), епічного доробку І. Багряного та спроб його інтерпретації (зокрема, кінематографічних). Праця належно апробована у формі публікацій (як українських, так і закордонних), виступів на наукових заходах (всеукраїнського й міжнародного рівнів). Дисертація відповідає вимогам п. 6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12. 01. 2017 р. № 40, затвердженого Міністерством юстиції України 03. 02. 2017 р. № 115/30023, а її авторка, Христина Зурабівна Макарадзе, заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

Кандидат філологічних наук,

науковий співробітник

відділу української літератури ХХ століття

та сучасного літературного процесу

Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка

НАН України

Вадим ВАСИЛЕНКО

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 10:01:03 03.01.2024

Назва файлу з підписом: Василенко В. Відгук.pdf.p7s
Розмір файлу з підписом: 274.1 КБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Василенко В. Відгук.pdf
Розмір файлу без підпису: 256.8 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ВАСИЛЕНКО ВАДИМ СЕРГІЙОВИЧ
П.І.Б.: ВАСИЛЕНКО ВАДИМ СЕРГІЙОВИЧ
Країна: Україна
РНОКПП: 3327602990
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 10:00:58
03.01.2024
Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000C46F3601D24BA204
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в одному файлі (CAAdES enveloped)
Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2023.12.21 13:00

Голові разової спеціалізованої вченої
ради Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору МАТВСЄВІЙ Тетяні
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента Просалової Віри Андріївни – доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса – на дисертацію Макарадзе Христини Зурабівни «Ідеологічний дискурс романів Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та «Тигролови» (літературні твори та кіноверсії, еміграція – Україна)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія (українська література)

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Постать Івана Багряного – поета, прозаїка, драматурга, політичного діяча – лишається в полі зору літературознавців, які звернули увагу не лише на багатогранний характер його доробку, а й знакові твори, зокрема романи «Сад Гетсиманський» та «Тигролови». І хоч романістика автора була предметом багатьох літературознавчих студій, однак цілісного дослідження ідеологічного дискурсу в романах та їх кіноверсіях досі не було здійснено.

Актуальність дисертації Христини Макарадзе зумовлена кількома чинниками: необхідністю, по-перше, літературознавчого осмислення художньої реалізації ідеологічного дискурсу в романах письменника; по-друге, зіставлення їх з однойменними кінострічками Ростислава Синька щодо ідеологічних конотацій; по-третє, виявлення механізмів прирощування і водночас втрати смислів, що мають місце у процесі перекодування літературного твору засобами кіно. Слід відзначити, що кінострічки за

романами Івана Багряного вперше залучені до аналізу, що надає дослідженню особливої значущості.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершення й оформлення.

Дисертація є завершеною науковою працею, яка має чітку побудову й оформлена відповідно до Постанови № 40 МОН України від 12.01.2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації». Дисертація складається із анотацій українською та англійською мовами, вступу, 5 розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 244 сторінки, обсяг основного тексту – 202 сторінки. Список використаних джерел містить 209 найменувань, із них 22 – іноземною мовою.

Композиція дисертації підпорядкована реалізації мети та завдань, які були визначені на сторінках 25–26. У вступі також зазначено методи реалізації поставлених завдань, обґрунтовано актуальність роботи, її наукову новизну, відзначено практичну цінність результатів дослідження.

У першому розділі дисертації – «Романи “Тигролови” та “Сад Гетсиманський” у рецепції критиків і літературознавців» – ретельно простежено літературознавчі дослідження цих творів в аспекті публіцистичності, системи персонажів, рецепції біблійних образів, хронотопу, стилю, що призвело до повторних згадок одних і тих самих дослідників і досліджень. Слід віддати належне скрупульозності авторки, яка намагалася врахувати всі доступні їй видання. Крім того, в розділі виявлено світоглядні принципи Івана Багряного, зокрема його політичні й релігійні переконання, що не лишалися незмінними, тому потребували діалектичного підходу, врахування всієї сукупності чинників, що визначали його життєві орієнтири.

У теоретичному розділі «Ідеологія в літературі та кіно: від автора до глядача» акцентовано на зв'язку художньої літератури з суспільством, її здатності реалізувати ідеологічний дискурс. При цьому дисертантка засвоює ідеї, висловлені французьким політологом Раймоном Ароном та основоположницею теорії тоталітаризму, німецько-американською вченою Ханною Арендт, зокрема про гіперболізовану ворожість радянської ідеології,

що змушувала скрізь шукати ворогів: як зовнішніх, так і внутрішніх. Зрештою, ця теза знаходить підтвердження в перебігу подій в аналізованих романах Івана Багряного та їх кіноверсіях.

У третьому розділі – «Художнє втілення комуністичної ідеології в романах «Сад Гетсиманський» та «Тигролови» І. Багряного (від літературних творів до фільмів)» – зіставлено вияви ідеологічних принципів у різних видах мистецтва (художня література та кіно), акцентовано відмінності, зумовлені зміщенням уваги з психічного стану персонажів на фізичні тортури, яких вони зазнають у в'язниці.

У четвертому розділі дисертації – «Персонаж як носій ідеологічного смислу в романах І. Багряного та фільмах Р.Синька» – не лише зіставлено систему персонажів як носіїв певної ідеології у романах і кінострічках, а й здійснено їх систематизацію за ставленням до влади. З одного боку, в цих творах діють носії радянської ідеології, вірні прислужники тоталітарного режиму, з іншого – так звані «вороги народу». Важливо, що дисертантка помічає різницю у їх тлумаченні в романі та кінострічці, відзначає гіперболізацію негативних рис у персонажах кінострічки.

Останній розділ дисертації присвячений хронотопу, який дослідниця тлумачить не лише як своєрідний спосіб організації часу та простору в романі, а і спосіб трансляції ідеологічних повідомлень у кінострічці. Поляризація простору на свій і чужий, тобто ворожий, дає можливість охарактеризувати радянську систему як антигуманну, репресивну, що знищує всіх інакодумців, перетворює в коліщатко і гвинтик.

Слушним здається спостереження Христини Макарадзе про кінематографічний прийом зображення тюремної камери: «... В одному з епізодів глядач має можливість спостерігати за камерою через замкову щілину нібито очима тюремника. Такий незначний, однак семіотично наповнений прийом підкреслює той контроль, який має система над людиною. Уже з цього прикладу бачимо принципово різні акценти в романі та фільмі: у І. Багряного радянська система, попри всі намагання, залишається безсилою у прагненні

підкорити людину. Р. Синько, навпаки, владу тоталітарного режиму над людиною доводить до абсолюту».

Загальні **висновки** до дисертації Христини Макарадзе відображають результати її дослідницького пошуку та не повторюють висновки до окремих розділів. У них розкрито результати дослідження та викладено авторське розуміння порушеної дослідницької проблеми крізь призму ідеї Т. ван Дейка про «літературні твори та їхні екранізації як висловлювання з однієї теми, тобто дискурс, який містить позамовні чинники, включає різні контексти та цільову аудиторію, враховує різницю між кіно та літературою як між видами мистецтва» (с. 61) та різницю між поглядами автора та читача.

Науковий рівень реферованого дослідження високий, заявлену проблему розкрито аргументовано й переконливо. Дисертація Христини Макарадзе розширює, узагальнює й поглиблює знання про творчий доробок Івана Багряного, виявляє ті трансформації, які мали місце внаслідок інтерсеміотичного перекодування епічних творів письменника засобами кіно.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах тематичного плану наукових досліджень кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Жанрово-стильові особливості та поетика української літератури Х–XXI століть». Тему дисертації схвалено на засіданні бюро Наукової ради НАН України Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка (протокол № 1 від 11 червня 2019 року).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Дослідницька стратегія цієї дисертації ґрунтується на широкому колі наукових джерел із проблем ідеології (Ханна Арендт, Раймон Арон, Рене Веллек, Остін Воррен, Міхаель Кольхауер, Валентина Хархун, Ростислав Семків), кіно як виду мистецтва (Рафал Кошані, Юрій Лотман, Юрій Тинянов, Андрій Тарковський, Ірина Зубавіна, Олена Дубиніна), міфотворчості (Ролан Барт), читацької та критичної рецепції, дискурс-

аналізу (Т. ван Дейк, Луїс Альтюссер). Крім того, скрупульозно відрефлексовані та систематизовані літературознавчі праці про романістику Івана Багряного: Михайла Сподарця, Максима Балаклицького, Миколи Жулинського, Григорія Клочека, Надії Колошук, Наталії Лисенко-Ковальової, Ірини Романової, Світлани Кобути, Аліни Желновач, Олени Шапошникової та багатьох інших учених.

Слушним здається висновок Христини Макарадзе про те, що режисер об'єднав романи «Сад Гетсиманський» та «Тигролови» в один серіал, розташувачи їх у зворотному порядку.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Дисертація є завершеним дослідженням, що містить цінні результати реалізованих авторкою дослідницьких завдань. Завдяки дискурс-аналізу вдалося простежити зміну акцентів у кіноверсіях романів Івана Багряного як наслідку їх перепрочитання засобами кіно. Слушним є твердження дисертантки про те, що однойменні кінострічки дозволяють «по-новому подивитися на літературні твори і проявити приховані в них ідеологічні смисли» (с. 25). Зіставлення романних висловлювань письменника та їх кінематографічних версій, що були створені в інших, ніж літературні твори, умовах, підтверджує своєрідність режисерського бачення зображених письменником подій. З урахуванням того, що кіноверсії романів уперше було залучено до аналізу, дослідження набуває особливої актуальності, а висновок про те, що «режисер об'єднав обидва романи в один серіал», розташувачи їх у зворотному порядку, набуває переконливого підтвердження.

Слід звернути увагу на те, що дисертація пройшла належну апробацію на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Положення роботи викладено в 7 публікаціях, 3 з яких уміщено у фахових наукових виданнях, 1 стаття – в закордонному виданні та 4 статті мають апробаційний характер.

6. Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. У дисертації розвинуто ідеї компаративістики, теорії літератури. Прикладний характер одержаних результатів дослідження виявляється в можливості їх

застосування у викладанні курсів історії української літератури, спецкурсів і семінарів для студентів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти, а також на уроках української літератури в загальноосвітній школі.

7. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях.

Дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності, містить посилання на використані джерела відповідно до чинних вимог щодо авторських прав. Порушень академічної доброчесності ні в дисертації, ні в публікаціях авторки не виявлено.

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Дисертація Христини Макарадзе, як і кожна наукова праця, дає підстави для наукової дискусії, обміну думками. Тому хочу звернути увагу на такі моменти.

По-перше, Христина Макарадзе розглядає «мінісеріал Р. Синька як читацьку версію романів» Івана Багряного, однак при цьому, на мою думку, недостатньо враховує специфіку кіно як колективного феномена, що виникає внаслідок співпраці режисера, сценариста, акторів, декораторів, костюмерів і т.п. «Відтак режисер прагне дегуманізувати їх, гіперболізувати їх антилюдську сутність», – стверджує дисертантка, характеризуючи прислужників режиму. А хіба гра акторів при цьому не має значення?! Їх *відповідність/невідповідність*, наприклад, ролі ката?

По-друге, обійденими увагою виявилися причини звернення режисера до романів Івана Багряного. З одного боку, це було зумовлене поверненням письменницького доробку на батьківщину, а з іншого – відсутністю якісних кіносценаріїв, що змусило самого Ростислава Синька взятися за його написання. Тому українські режисери, зокрема Олександр Муратов, Леонід Осика, Кіра Муратова, Олег Бійма, Ростислав Синько та інші, зі здобуттям Україною незалежності активно зверталися до кінематографічної інтерпретації художніх творів українських класиків та письменників діаспори.

По-третє, у вступі лише перераховані методи дослідження, зокрема компаративний, структурно-семіотичний, міфологічний, дискурсний, але не зазначено, для чого саме вони застосовані в роботі, що ними досягається. Думаю, що така конкретизація не була б зайвою, адже ці методи більшою чи меншою мірою справді допомагають досягти результату.

По-четверте, у формулюванні назв розділів і підрозділів дисертації має місце надмірне використання літературного імені письменника. Так, наприклад, у назвах підрозділів першого розділу воно зазначено аж 8 разів: «Публіцистичність романів *І. Багряного* в полі зору літературознавців», «Образи романів *І. Багряного* в літературознавчому дискурсі», «Творчість *І. Багряного* крізь призму філософії екзистенціалізму», «Стиль романів *І. Багряного* в дослідженнях літературознавців», «Художній простір романів *І. Багряного* в об'єктиві літературознавців» та ін., хоча цього можна було уникнути завдяки синонімам.

І, нарешті, останнє. Восьмий підрозділ першого розділу «Романи *І. Багряного* в контексті світової літератури» мав би продемонструвати результати компаративного зіставлення художніх творів різних національних літератур, однак виявився занадто стислим (усього лише одна сторінка), тому навряд чи доцільно його виділяти в окремий підрозділ. Від зіставлення з творами класиків світової літератури робота лише б виграла, а доробок Івана Багряного виявився б органічно вписаним у літературний контекст тієї бурхливої доби.

Висловлені міркування не стосуються змісту основних положень цього дослідження, не ставлять під сумнів достовірність отриманих результатів, не применшують значення рецензованої праці, а мають насамперед характер побажання, своєрідного імпульсу для подальшої наукової реалізації, адже впевнена в тому, що й інші художні твори Івана Багряного («Огненне коло», «Людина біжить над прірвою», «Морітурі», «Розгром», «Генерал») знайдуть свою кінематографічну інтерпретацію.

9. Загальні висновки про дисертацію.

Дисертація Христини Макарадзе є оригінальним і самостійним дослідженням, що відзначається науковою новизною і практичною значущістю, виваженістю й обґрунтованістю висунутих на захист положень. Дисертація «Ідеологічний дискурс романів Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та «Тигролови» (літературні твори та кіноверсії, еміграція – Україна)» є помітним науковим внеском в українську літературознавчу науку про художню літературу української еміграції та відповідає п. 6.9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами) та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а також наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її авторка Макарадзе Христина Зурабівна – присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія (українська література).

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови, теорії
та історії української і світової літератури
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

Віра ПРОСАЛОВА

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 01:01:35 01.01.2024

Назва файлу з підписом: Відгук_В.А.Просалової на Макарадзе.docx.asice

Розмір файлу з підписом: 38.2 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук_В.А.Просалової на Макарадзе.docx

Розмір файлу без підпису: 35.6 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Просалова Віра Андріївна

П.І.Б.: Просалова Віра Андріївна

Країна: Україна

РНОКПП: 2153301349

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 10:39:27 05.01.2024

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 382367105294AF9704000000ABCAC4006B58D201

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2023.12.21 13:00

Голові разової спеціалізованої вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна професору Тетяні МАТВЄЄВІЙ майдан Свободи 4, м. Харків, 61022

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, кандидата філологічних наук (спеціальність 10.01.01 – українська література), доцента закладу вищої освіти кафедри історії української літератури філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Антонович Світлани Олександрівни на дисертаційну роботу Макарадзе Христини Зурабівни «Ідеологічний дискурс романів Івана Багряного “Сад Гетсиманський” та “Тигролови” (літературні твори та кіноверсії, еміграція – Україна)», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – Гуманітарні науки зі спеціальності 035 – Філологія

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Дисертаційна робота Христини Макарадзе присвячена вивченню домінантних рис ідеологій у романах І. Багряного «Сад Гетсиманський» і «Тигролови» та їх кіноверсіях за авторством Р. Синька. Такий вибір теми викликає закономірне схвалення, адже акцентує важливі й актуальні аспекти української гуманітаристики, покликаної утверджувати в нашій свідомості відчуття національної ідентичності, національної гідності та розвінчувати радянські міфи, насаджені соціалістичною ідеологією, підкреслювати злочинні дії радянської системи стосовно української людини.

Своєрідними документами доби «червоного терору» та рефлексією на суспільно-політичну ситуацію в Радянській Україні стали романи Івана Багряного «Сад Гетсиманський» і «Тигролови», що здебільшого й зумовило особливість рецепції цих художніх текстів у науковому колі. Проте актуалізоване в студії дослідження ідеологічного дискурсу в названих творах не було систематичним та ґрунтовним.

Праця Христини Макарадзе тим і цінна, що авторка зосередилася на детальному, скрупульозному вивченні художньої реалізації комуністичної та національної ідеологій, утілених у романах «Сад Гетсиманський» і «Тигролови» на рівні ідейно-філософських домінант, образної системи, хронотопу. Ще однією важливою науковою знахідкою здобувачки є аналіз світоглядних сенсів та орієнтирів, закодованих у мінісеріалі Ростислава Синька, за дисертанткою, – читацькій версії вказаних романів І. Багряного. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє не тільки по-новому розглянути творчість письменника, а й глибше зрозуміти культурне, соціальне й художнє значення його літературної спадщини.

Названі Христиною Макарадзе проблеми й міфи тоталітарного радянського минулого, наявні в романах «Сад Гетсиманський» і «Тигролови» І. Багряного,

укотре підкреслюють взаємовплив літератури й соціуму, розкривають ідеологічні акценти тієї доби, змушують українське суспільство ще раз переосмислити історію та ідеологію СРСР. Тому актуальність теми дослідження Христини Макарадзе є цілком обґрунтованою та не викликає заперечень.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому й оформлення.

Дисертація складається з анотацій, змісту, вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 244 сторінки друкованого тексту, з них – 221 сторінка основного тексту. Структура дисертації Христини Макарадзе не викликає заперечень. Виклад змісту роботи логічний, послідовний, аргументований.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, указано стан її наукової розробки, чітко визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслено методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про їх апробацію.

Перший розділ дисертації традиційно присвячений рецепції творчості Івана Багряного. Христина Макарадзе абсолютно виправдано зосереджується на тих студіях, які пов'язані з вивченням ідеологічного складника в романах «Сад Гетсиманський» та «Тигролови» прозаїка, акцентуючи зокрема співвідношення ідеологічного, публіцистичного та художнього начал, вплив екзистенціалізму на художнє мислення автора, підкреслюючи прояв ідеології в митцевих текстах на рівні образної системи.

У **другому розділі** «Ідеологія в літературі та кіно: від автора до глядача» дисертантка розкриває особливості нарративної стратегії І. Багряного – від авторського задуму до літературної реалізації. Здобувачка наголошує, що прозаїк не мислить національної літератури у відриві від утилітарних ідеологічних завдань: «У контексті ідеї “великої літератури”, що стала одним із чільних гасел об'єднання МУР, митець зазначав, що єдиний спосіб утвердити образ України у світі – вивести українську словесність, насичену національними характеристиками, на світовий рівень, а відтак поняття “національно-органічного стилю” з естетичного плану мимоволі переміщувалося в ідеологічний» (С. 85–86). Христина Макарадзе розглядає екранізацію романів «Сад Гетсиманський» та «Тигролови» Р. Синьком як читацьку версію, як спосіб, що дозволяє глибше розкрити ідейний задум літературних текстів І. Багряного. **Третій розділ** логічно продовжує попередній та присвячується вивченню художньої реалізації радянської ідеології, зокрема її основних принципів та рис, у досліджуваних творах митця та їх кіноверсіях. Праці про тоталітарні ідеології, проаналізовані дисертанткою та залучені до розділу, увиразнюють наукові спостереження здобувачки.

У **четвертому розділі** «Персонаж як носій ідеологічного смислу в романах І. Багряного та фільмах Р. Синька» Христина Макарадзе розглядає образи персонажів, які зазнають впливу ніщезанства, екзистенціалізму, євангельських та патріархальних цінностей, комуністичних ідей. Аналізуючи романи І. Багряного, дисертантка слушно зауважує: письменник підкреслив деструктивний вплив радянської системи і на «ворогів народу», і на тих, хто вірно їй служить (С. 183). Натомість у серіалі Р. Синька, за здобувачкою,

зображення персонажів підпорядковане іншим ідеологічним завданням – насамперед увиразнити радянську дійсність як абсолютне зло; і далі: «віддалити незалежну Україну від радянської спадщини та вплинути на ідеологію нової держави» (С. 185).

П'ятий розділ присвячено компаративному аналізу хронотопу в романах І. Багряного «Сад Гетсиманський» і «Тигролови» та в однойменних фільмах Р. Синька як одному із способів трансляції ідеології, як чиннику, що впливає на сприйняття та інтерпретацію ідеологічних повідомлень.

Висновки дисертації містять узагальнення здобутих результатів дослідження, які підтверджують виконання завдань, сформульованих у вступі. Висновки до роботи є присутніми, чіткими, аргументованими.

Список використаних джерел містить як вітчизняні, так і закордонні праці та є доволі репрезентативним: нараховує 209 найменувань, з них 23 – іноземною мовою. Це дає підстави говорити про ґрунтовний підхід Христини Макарадзе до проведення дослідження. Список використаних джерел оформлено відповідно до кваліфікаційних вимог.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано на кафедрі історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Дисертація Христини Макарадзе є складовою частиною комплексної наукової теми кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Жанрово-стильові особливості та поетика української літератури Х–XXI століть».

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Наукові положення дисертаційного дослідження Христини Макарадзе є обґрунтованими, підкріплені теоретичними положеннями, а висновки – самостійними, логічними й закономірними. Зміст дисертаційної роботи охоплює всі ключові аспекти задекларованої теми. Визначена у вступі мета успішно досягнута, а окреслені завдання дисертаційного дослідження виконані. Достовірність й обґрунтованість отриманих результатів забезпечується належним рівнем апробації отриманих наукових результатів на наукових конференціях.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Дисертаційна робота Христини Макарадзе – завершена студія, у якій викладено авторські ідеї та науково цінні результати виконаних дослідницьких завдань. Тема є актуальною, а її новизна забезпечується недостатнім ступенем дослідження того аспекту, який обрала здобувачка.

Основними науковими результатами дисертації слід вважати:

1) вивчення художньої реалізації ідей радянської ідеології, її основних принципів та рис у романах І. Багряного «Сад Гетсиманський», «Тигролови» та однойменних кінострічках Р. Синька;

2) дослідження репрезентативних моделей утілення радянської ідеології в романах та фільмах на рівні образної системи та хронотопу;

3) аналіз фільмів Р. Синька як читацької версії романів І. Багряного.

6. Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення одержаних результатів дисертації полягає в тому, що вони можуть бути використані у вищій школі під час викладання курсу історії української літератури ХХ століття, у процесі підготовки навчальних посібників, розробці навчально-методичних комплексів, для спецкурсу з відповідної тематики; у середніх закладах освіти стануть у пригоді учителям-філологам у їхній практичній діяльності, зокрема під час вивчення художнього здобутку І. Багряного на заняттях з української літератури, при проведенні семінарів, круглих столів тощо за творчістю письменника.

7. Дотримання академічної доброчесності.

Дисертація Христини Макарадзе відповідає вимогам академічної доброчесності, містить посилання на використані джерела відповідно до чинних вимог щодо авторських прав. У дисертаційній роботі не виявлено ознак академічного плагіату та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання дослідження.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому, дисертаційне дослідження Христини Макарадзе виконано на належному науково-теоретичному рівні. Утім, ознайомлення з текстом дисертації викликає кілька зауважень.

1. У роботі здобувачка аргументовано описує переконання І. Багряного в утилітарному призначенні української літератури – бути інструментом ідеологічного впливу, служити самоствердженню нації тощо. Згадаймо хоча б процитовані дисертанткою слова С. Павличко: «В Багряного слово – це меч, зброя; література – фронт, боротьба, до того ж, боротьба ідейна» (С. 83). Чи не варто було б розширити контекст та навести імена й інших письменників-емігрантів, наприклад серед учасників МУРу, які дотримувалися такої ж думки, як І. Багряний, і відповідно коротко згадати твори, у яких утілено наведені переконання? Чи ця позиція характерна виключно для І. Багряного?

2. У підрозділі 4.2.2 «Екзистенційні мотиви в образі головного персонажа» Христина Макарадзе для аналізу окресленої проблеми доречно звертається до категорій екзистенціалізму. У цій частині роботи йдеться зокрема й про закинутість героя в абсурдний світ. Щоб посилити цей аспект, можливо, варто було б виділити й глибше розглянути мотиви самотності, свободи й несвободи, вибору та його відсутності.

3. У дослідженні Христина Макарадзе використовує поняття кінематографу, зокрема звучать такі лексеми, як кадр, камера, монтаж тощо. У зв'язку із цим хотілося б уточнити, як дисертантка трактує поняття «кінопоетика».

Сформульовані вище зауваження – це лише запрошення до дискусії; вони жодною мірою не применшують важливості дослідження, представленого здобувачкою.

9. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи.

Дисертація Христини Макарадзе «Ідеологічний дискурс романів Івана Багряного “Сад Гетсиманський” та “Тигролови” (літературні твори та кіноверсії, еміграція – Україна)» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому науково-теоретичному рівні.

Враховуючи актуальність, обґрунтованість наукових положень і висновків, наукову новизну та практичну значущість, повноту апробації дисертаційного дослідження, а також дотримання академічної доброчесності, вважаємо, що дисертаційна робота на тему «Ідеологічний дискурс романів Івана Багряного “Сад Гетсиманський” та “Тигролови” (літературні твори та кіноверсії, еміграція – Україна)» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 зі змінами) та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №261, а також наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її автор – Христина Зурабівна Макарадзе – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – Гуманітарні науки зі спеціальності 035 – Філологія.

Кандидат філологічних наук,
доцент закладу вищої освіти
кафедри історії української літератури
філологічного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Світлана АНТОНОВИЧ

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 13:27:41 07.01.2024

Назва файлу з підписом: Відгук офіційного рецензента Антонович С.О. на дис. Макарадзе Х.З-1.pdf.asice

Розмір файлу з підписом: 378.0 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук офіційного рецензента Антонович С.О. на дис. Макарадзе Х.З-1.pdf

Розмір файлу без підпису: 386.7 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: АНТОНОВИЧ СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

П.І.Б.: АНТОНОВИЧ СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 3078805423

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 13:27:39 07.01.2024

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000307B3D01ACC3B304

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2023.12.21 13:00

Голові разової спеціалізованої вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна професору МАТВСЄВІЙ Тетяні майдан Свободи 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Христини Зурабівни Макарадзе на тему «Ідеологічний дискурс романів Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та «Тигролови» (літературні твори та кіноверсії, еміграція – Україна)» (Харків, 2023. 244 с.), подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи

Ідеологічні дискурси є не тільки однією з найважливіших питоменностей реального буття, а й структуротворчим засобом творення художньої дійсності. Вивчення ідеологічних наративів, як особливого й украй важливого компонента сюжетно-композиційного, ідейно-естетичного, тематичного та інших структур художнього тексту, дозволяє доглибинно досліджувати художній твір на різних його рівнях.

Романи Івана Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» були художньою відповіддю на важливі, актуальні проблеми українського суспільства, кладучи наголос на животрепетних соціально-політичних, світоглядних явищах. Нерозривна єдність таких контекстуальних домінант із неприхованим автобіографізмом зумовили особливу рецепцію і літературно-мистецької спадщини письменника, і його публіцистики.

Вивчення ідеологічних дискурсів романів Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та «Тигролови» дотепер проводилося несистематично, без певної структуризації й спроб упорядкування таких досліджень. У дисертації Христини Макарадзе студії над ідеологічними компонентами романістики Багряного сконцентровані на виявленні усіх можливих характеристик художньої дійсності. У такому ключі дисертантка студіює ідеологічні проєкції романістики цього письменника, вивчаючи спільні структурні взірці,

контекстуальні та текстуальні аналогії, вплив ідеологічних, політичних, світоглядних матриць на архітектуру та поетику прози письменника.

У дисертації представлено першу в українському літературознавстві спробу показати цілісну картину світоглядних характеристик художньої прози Багряного. У цьому новизна даної роботи, а, з огляду на велике зацікавлення проблемою ідеологічного наповнення, постулатів світорозуміння романів письменника – її актуальність. Об'єктом дослідження дисертантка обирає романи Івана Багряного та однойменні фільми Ростислава Синька, а предметом – світорозуміння як невід'ємну складову поетики й ідіостильових доміант творчості письменника та художнє втілення комуністичної й національної ідеологій у прозі Багряного та відповідній Синьковій фільмографії. Тому подана до захисту дисертаційна робота Христини Макарадзе є актуальною, а вибір теми – логічно вмотивованим.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Структура рецензованої дисертації декларує свою оптимальність у ракурсі дослідження поставленої проблеми. Робота складається з п'яти співмірних за обсягом і глибиною аналізу розділів. У вступі визначено мету дослідження, висвітлено питання про методи реалізації поставлених завдань. Обґрунтовано актуальність роботи, її наукову новизну, вказано практичну цінність результатів дисертації. Матеріалом дослідження стали романи Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та «Тигролови» та їх кінематографічне втілення.

Дослідницька стратегія дисертації ґрунтується на широкому колі наукових джерел, присвячених як студіям творчості Івана Багряного, так і праць із теорії літератури, літературознавства, у яких розглядаються проблеми світогляду, ідеологічного забарвлення художнього тексту загалом.

Важливим для обґрунтованості наукових положень дослідження є те, що дисертантка, опрацьовуючи увесь масив дослідницької літератури й аналізуючи ідеї різних авторів, висновує свої концептуальні наукові засновки і висновки,

справедливо наголошуючи, наприклад, що І. Багряний «визнавав, що не мислить національної літератури у відриві від утилітарних ідеологічних завдань. Відтак ідеологічність, тенденційність його романів є не випадковою характеристикою, а свідомим засобом боротьби.

Ідеологія, або просторово-часова та сюжетна організація дискурсів і фігур, підпорядкована певній точці зору, проявляється в літературному творі через хронотоп, персонажів, з якими автор демонструє більшу чи меншу близькість або відстороненість, і, нарешті, через міфи» (с. 104). Можна погодитися й із переконанням авторки щодо романів письменника та їх кінематографічних інтерпретацій, що «хронотоп як часово-просторова єдність має великий потенціал для наповнення ідеологічним значенням: у способі відображення середовища автор розставляє свої акценти» (с. 105).

Перший розділ дисертації – «Романи «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» у рецепції критиків і літературознавців», присвячено розгляду теоретичних положень, що стали основою для здійснення запропонованого дослідження та історії вивчення творчості Багряного в українському літературознавстві. Ця частина роботи складається із восьми підрозділів. У них розглянуто публіцистичні вияви прозової творчості письменника у соціально-культурних контекстах його історичної доби та крізь призму філософії екзистенціалізму, їх біографічні проєкції в художніх текстах, біблійні образи у образній системі, їх хронотопні характеристики та місце у контексті світової літератури. Тут же дисертантка розважає над місцем і роллю цього автора в літературі, у парадигмі сучасного йому літературного процесу, з'ясовує особливості його ідіостилю.

У другому розділі («Ідеологія в літературі та кіно: від автора до глядача») проаналізовано ідеологічні модуси, які проявляються у романних оповідних стратегіях Багряного, досліджено обґрунтування головних його світоглядних, зокрема й релігійних патернів та їх прояви у художній дійсності романного простору, простудійовано й категорії ідеологічних ретроспекції та проспекції, які впливають на формування наративних стратегій автора. Третій розділ – «Художнє втілення комуністичної ідеології в романах «Сад Гетсиманський» та

«Тигролови» І. Багряного (від літературних творів до фільмів)» – присвячений аналізу і з'ясуванню специфіки принципів художньої реалізації та особливостей виявів ідеологічних концепцій у його епіці.

Четвертий та п'ятий розділи дисертації – «Персонаж як носій ідеологічного смислу в романах І. Багряного та фільмах Р. Синька» та «Ідеологічні коди в хронотопі романів І. Багряного «Сад Гетсиманський» і «Тигролови» та однойменних фільмів Р. Синька» є особливою компаративістичною студією, в якій проаналізовано й інтерпретуються різні нарративні підходи до представлення образної та ідеологічної дійсності у творах письменника та їх кінематографічних інтерпретаціях.

Доказовість представлених у роботі положень – одна із важливих прикмет значущості дисертації. Загалом можна зауважити, що дисертантка приходить до цілком обґрунтованого висновку, «про суттєві відмінності між літературними творами та кінематографічними, зумовленими різними історичними, ідеологічними, культурними, індивідуальними чинниками. Зокрема, романи І. Багряного зосереджені на розвінчанні радянського міфу та презентації моделі боротьби із системою», а «серіал зосереджений на відмежуванні ідеології незалежної України від радянської тоталітарної спадщини, і цим умотивоване представлення радянської системи як дегуманізованого явища, яке частково може подолати сильна особистість, що спирається на національні та християнські цінності» (с. 221).

У дисертації представлено науково обґрунтовані положення, які опираються на всезагальному й багатоплановому аналізі як теоретичного матеріалу, так і вивченні художніх текстів та творів кінематографії.

Можна твердити, що дисертантка досягла задекларованої мети. Висновки у дисертації чіткі й обґрунтовані й відображають результати дослідницького пошуку авторки.

**Наукова новизна одержаних результатів,
їх теоретична і практична значущість**

Найістотніші наукові результати, уміщені в роботі, можна означити такими положеннями:

– у дисертації Христини Макарадзе проведено дослідження особливостей рецепції романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» Багряного в критиці та літературознавстві;

– проаналізовано зв'язок літератури із соціумом, визначено механізми їх взаємодії, охарактеризовано роль «автора» та «читача» в процесі комунікації;

– з'ясовано основні світоглядні принципи Івана Багряного.

– охарактеризовано домінантні риси ідеологій, визначено ідеологеми, означено головні риси хронотопу як ідеологічно маркованого простору і часу у романах Івана Багряного «Сад Гетсиманський», «Тигролови» та фільмах Ростислава Сенька.

У дисертації розвинуто положення компаративістики, теорії літератури, україністики, історії української літератури. Дисертантка окреслила стратегії формування ідеологічних особливостей романів Івана Багряного, які визначаються контекстуальними та підтекстовими факторами формування хронотопних особливостей та образної системи цих творів, означила зміну аксіологічних домінант поведінкових характеристик героїв у динаміці буття часових і просторових структур їх екзистенції. Цілком відповідним запропонованому дослідженню є застосований у роботі структурно-семіотичний метод у поєднанні з традиційними науковими парадигмами. Опертя і на компаративний, і дискурсивний методи, узяті на озброєння для осмислення художнього простору і часу в романах Івана Багряного, дало змогу розгорнути аналіз впливу хронотопу на ідеологічні моделі, на наративні стратегії зображень культурно-історичних процесів, на означення особливостей представлення історії повсякденності, ментальних характеристик української людини у цьому часо-просторовому континуумі.

Прикладний характер одержаних результатів та основних ідей наукового дослідження бачиться у тому, що матеріали роботи знайдуть застосування у викладанні курсів історії української літератури, теорії літератури, компаративістики у вищих освітніх закладах, на уроках вивчення творчості Івана Багряного у загальноосвітній школі.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

У дисертації Христини Макарадзе дотримано усіх вимог до логіко-структурної схеми наукової роботи. Отримані наукові результати цілком відповідають задекларованій меті та завданням дисертації. Порухень академічної доброчесності у роботі не виявлено. Результати наукового пошуку широко апробовано на міжнародних і всеукраїнських наукових форумах. Авторські напрацювання викладено в 4 одноосібних публікаціях (з них – 3 статті у провідних фахових виданнях України, 1 – у закордонному періодичному фаховому виданні). Засвідчуємо, що публікації висвітлюють матеріал усіх розділів дослідження. Кількість і обсяг публікацій відповідають усім чинним вимогам до оприлюднення матеріалів дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи

Як і будь-яка наукова робота, дисертація Христини Макарадзе є нагодою для дискусій, обміном думок, зауважень і пропозицій. Не применшуючи наукового здобутку дисертації, слід зробити кілька зауважень до роботи:

1. Матеріалом дослідження роботи Христини Макарадзе є два романи Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та «Тигролови». Скрупульозне й поглиблене дослідження ідеологічних структур цих творів, проведене дисертанткою, дозволяє побачити нові виміри поетики цих творів, детальніше приглянутися до їх архітектоніки, ідейно-естетичних засад творчості цього автора загалом. Однак, чи дослідження лише двох творів (хоча й одних із наймаркантніших і найважливіших у творчій спадщині письменника) дає змогу остаточно твердити про ідеологічне наповнення творчого світу письменника? Отож, чи не варто було у роботі бодай побіжно розглянути ідеологічні концепції хоча б деяких інших його прозових творів (таких як «Огненне коло», «Людина біжить над прірвою») – саме у контексті тих проблем, які розглядаються у дисертації.

Таке розширення поля досліджень на інші прозові твори Івана Багряного дало б змогу побачити ширшу перспективу й більшу інваріантність ідеологічних характеристик у архітектоніці його прози, що дозволило виявити

власне й інші зміни й трансформації у наративних моделях автора у значно ширшому хронологічному просторі.

2. Виходячи з першого зауваження, чи не варто було в дисертації при дослідженні ідеологічних особливостей роману «Тигролови» розглянути (бодай описово) і динаміку змін ідеологічних концепцій у різних редакціях цього роману, проаналізувати як ці редакційні зміни вплинули на динаміку ідеологічних структур, образної системи твору, його архітекtonіки, ідіостилістильових особливостей авторської палітри?

3. Ґрунтуючись на двох перших зауваженнях, чи не варто було б (теж бодай коротко) означити на прикладі кількох знакових творів інших українських прозаїків (насамперед – на еміґрації), як художнє мислення Івана Баґряного вплинуло (чи розвивалося паралельно до інших – наприклад у повоєнній прозі Ігоря Качуровського чи Василя Барки) на українську прозу еміґрації, щоб виявити, як його індивідуально-авторська парадигма суголосна з тенденціями у розвитку світоглядних парадигм українського літературного процесу 1940 – 1950-х років.

Загальний висновок

Стверджую, що наукова робота Христини Зурабівни Макарадзе на тему «Ідеологічний дискурс романів Івана Баґряного «Сад Гетсиманський» та «Тигролови» «літературні твори та кіноверсії, еміґрація – Україна») є ориґінальним та самостійним дослідженням. У ній представлено науково обґрунтовані положення, вона містить новизну висновків і практичну цінність. Науковий рівень дисертаційного дослідження високий, заявлена тема розкрита повністю. Вважаю, що дана дисертація є безсумнівним науковим внеском в історію української літератури та теорію літератури; вона розширює, узагальнює й поглиблює знання про ідеологічний дискурс романістики Івана Баґряного.

Дисертація Христини Макарадзе на тему «Ідеологічний дискурс романів Івана Баґряного «Сад Гетсиманський» та «Тигролови»» відповідає усім вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування

рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 341 ВІД 21.03.2022).
Христина Зурабівна Макарадзе заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Ігор НАБИТОВИЧ

НАБИТОВИЧ ІГОР ЙОСИПОВИЧ

Результат перевірки підпису

Підпис вірний

П.І.Б.

НАБИТОВИЧ ІГОР ЙОСИПОВИЧ

РНОКПП

2344011654

Організація (установа)

ФІЗИЧНА ОСОБА

Код ЄДРПОУ

Посада

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для даних від Надавача)

19:36:05 07.01.2024

Сертифікат виданий

КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер

5E984D526F82F38F04000000D49D3D017E1AB404

Тип носія особистого ключа

Захищений

Алгоритм підпису

dstu4145

Тип підпису

Кваліфікований

Формат підпису

CAAdES-T

Сертифікат

Кваліфікований